

Відгук

офіційного опонента кандидата історичних наук,
доцента кафедри історії України ПНПУ імені В.Г.Короленка
Гури Олексія Анатолійовича на дисертацію Володимира Романовича Мороза
«Включення вчення УГКЦ у сферу суспільно-політичного життя України
(1991 — перша половина 2014 рр.)»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 09.00.11 — релігієзнавство

Розвиток християнських конфесій у сучасній Україні є досить динамічний і характеризується енергійними трансформаціями. Коли ми розглядаємо відродження греко-католицизму, то коректніше говорити про відбудову і легалізацію власне церковних структур, а також про розвиток, певні трансформації вчення УГКЦ, яка як явище духовного життя західних українців, витримала радянські репресії. У нових умовах суверенної України колишній «катакомбний» греко-католицизм переживає складну еволюцію. У ньому проходять зміни концептуальних парадигм, акцентів у поглядах на навколишній світ, на самоідентичність, у душпастирській практиці. У радянському минулому греко-католицизм був «підпільною церквою», конфесією мучеників за віру, які ризикували комфортом, волею і життям. Греко-католицизм був практично єдиним фактором національного виховання та провідником упослідженої правди. У формуванні світогляду українського «західного П'ємонту» греко-католицизм займає значну роль. Таким чином, на момент своєї легалізації в Україні зазначена церква мала великий виховний потенціал, акумульовані можливості для багатообіцяючого нового суспільного старту.

Розвиток УГКЦ на початку XXI століття демонструє як розгортання цього потенціалу, так і появу ряду проблем. Церква поступово відходить від експлуатації мученицького ореолу, бо цього, на сьогодні, явно не достатньо для суспільного впливу. Спостерігається певне послаблення конфесійного впливу на моральність вірних. Церква намагається впливати не лише на совість останніх, але й на українських громадян у цілому. У лоні греко-католицизму продовжуються пошуки власного автентичного «обличчя» у християнському світі та місця у духовному полі України.

Нові обставини породжують нові виклики та модифікують триваючі. Якщо спробувати виділити найбільш помітну характеристику трансформацій сьогоденного греко-католицизму, то це, напевно, модернізація, котра розгортається як ряд новаційних акцентів у його функціонуванні. Варто зазначити, що греко-католицизм саме продовжує модернізуватися, оскільки його розвиток згідно потреб часу помітно відбувався як мінімум століття тому. Це виявляється, насамперед, не стільки в осучасненні трактування його теоретичних основ, скільки у тих сферах його практичного використання, які дотичні до найбільш актуальних ділянок душпастирства. Проте модернізація зачепила і теоретичні основи, оскільки УГКЦ намагається застосовувати і розвивати у сучасних українських реаліях католицьку соціальну доктрину і суспільне вчення у тісному взаємозв'язку із власною духовно-

культурною традицією. Іншими словами, УГКЦ розробляє власне соціальне вчення. У цьому контексті тема дисертаційного дослідження В.Р. Мороза є надзвичайно актуальною.

У вступі автор визначає мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, його зв'язок із науковими програмами, обґрунтовує актуальність, хронологічні рамки і наукову новизну. Вступ дисертації доволі чіткий, у ньому присутні усі необхідні структурні елементи.

У першому розділі дисертант з'ясовує стан наукової розробки теми та джерельну базу дослідження. Аналіз робіт вітчизняних та зарубіжних дослідників свідчить про належне опрацювання автором історіографії проблеми. Різноманітна у дисертанта і джерельна база дослідження, яка включає матеріали архівних фондів, збірники опублікованих документів, наукових і церковних інститутів. Окрему групу джерел складають виступи, звернення, реляції, привітання, відозви релігійних діячів та інституцій (католицьких і греко-католицьких). Таким чином, дисертація побудована на солідній джерельній основі, яка, у поєднанні з працями науковців, є основою для комплексного, системного дослідження.

Дисертант визначає позицію УГКЦ щодо патріотизму та націоналізму. У документах УГКЦ термін «націоналізм» є маловживаним, проте часто зустрічається поняття «патріотизм» та «християнський патріотизм». Автор наголошує на відмінності сприйняття націоналізму вірними УГКЦ упродовж ХІХ — ХХ століття. Так, у діаспорі націоналізм сприймався більш нейтрально, ніж на батьківщині, де в умовах тоталітаризму український націоналізм був значною мірою ідеалізований. Дослідник стверджує, що паралельно в українському суспільстві існувало й негативне розуміння націоналізму. Проголошення незалежності України, на думку автора, розпочало складний процес пошуку консенсусу щодо націоналізму всередині Церкви.

Автор аргументовано доводить, що сучасна УГКЦ намагається узгодити вказані бачення з християнськими нормами, водночас вона не схвалює і не заперечує націоналізм априорі. Дисертант вважає, що критерієм оцінки націоналізму для УГКЦ є відповідність нормам вчення Церкви. Зокрема, припустимими вважаються «християнський патріотизм» чи поміркований націоналізм. Церква засуджує радикальний націоналізм, етнонаціоналізм, расизм і суміжний з ними шовінізм. Дослідник зазначає, що на сучасному етапі розвитку УГКЦ існує часткове нерозуміння на місцях вчення Церкви. На доказ цього у дисертації є цілий ряд прикладів внутрішньоконфесійного непорозуміння, щодо етичного виміру націоналізму.

У п'ятому розділі дисертації розкриваються морально-етичні виміри демократії у вченні УГКЦ. Дисертант констатує, що миряни та священнослужителі УГКЦ виконують одну християнську місію. Відмінність полягає лише в способах її реалізації. У роботі розвинуто положення про те, що для уникнення політизації Церкви і клерикалізації суспільства УГКЦ забороняє духовенству займатися політичною діяльністю. Автор зазначає, що духовенство не позбавлене права на особисті погляди, які зобов'язане відділяти від офіційної позиції Церкви. Обов'язком духовенства має стати формування громадянської свідомості вірних основаної на християнських цінностях.

Дослідник стверджує, що УГКЦ не усувається від прагнення впливати на суспільство, конфесія займається мобілізацією мирян, підняттям їхньої християнської ідентичності. Втілювати християнські ідеали віруючі повинні спираючись на власне розуміння і свободу волі. Цікавим є твердження автора про формування у суспільстві нового образу політика-християнина. Він має служити людям, що є виразом любові до Бога, а народ зобов'язаний вимагати від обранців належних умов буття в країні.

Дисертант доводить, що соціальне вчення УГКЦ декларує суверенітет народу, його право оцінювати діяльність керівників та змінювати їх. Автор стверджує, що конфесія не розробила власного визначення демократії, проте визнає особливу цінність демократичної форми правління. У дисертації зазначається, що УГКЦ не підтримує твердження про волю більшості як вищий критерій суспільної легітимізації. Її критерієм має бути законність та спільне добро. На думку дослідника УГКЦ проголошує обов'язковість не тільки законодавства, а й моралі як визначального обмеження волі більшості, непорушності прав меншості та легітимності влади.

Автор зазначає, що УГКЦ розглядає вибори як спосіб вдосконалення держави. На думку дослідника серед вірян УГКЦ переважають центристські та правоцентристські погляди. Проте, політичні вподобання віруючих є наслідком не лише впливу Церкви, а й мотивом для прийняття людиною певної конфесії як своєї. Таким чином віруючі здатні здійснювати вплив на формування ідентичності Церкви. Ці положення у дисертації ґрунтуються на солідній статистичній і фактологічній основі. Дослідник доводить, що у суспільній доктрині Церкви розроблені критерії, що орієнтують віруючих на аналіз програм і діяльності кандидатів та політичних сил. Перевага надається тим, хто дбає про добро всього суспільства, цінує гідність і добробут кожного, турбується про суспільну злагоду і розвиток. Особливу увагу Церква приділяє потребі підтримки сім'ї, моралі і толерантності. Дисертант стверджує, що відмова від участі у виборах без поважних причин, на думку Церкви, є гріхом. УГКЦ виступає проти політичних маніпуляцій, фальсифікацій, використання адмінресурсу тощо. Дослідник прослідкував динаміку окремих аспектів соціального вчення УГКЦ і довів, що на сучасному етапі воно відійшло від романтизованих уявлень про характер перебігу державотворення, а вимоги Церкви до суспільства стали більш структурованими та деталізованими.

Таким чином, автор дисертації зміг реалізувати мету і розкрити завдання дослідження. Висновки роботи мають належний ступінь обґрунтованості, безпосередньо пов'язані зі змістом розділів і відповідають поставленим завданням. Дисертація має проблемний, творчо-пошуковий характер, наукову новизну, положення якої належно обґрунтовані, мають теоретичну і практичну значущість.

Разом з тим слід висловити деякі зауваження і побажання досліднику.

1. На нашу думку у вступі слід більш розширено викласти методологію дослідження, оскільки воно, і це підтверджує автор, здійснене на стику ряду дисциплінарних утворень релігієзнавства. Варто чітко описати методологічний інструментарій.

2. Слід більш глибоко проаналізувати окремі неопубліковані документи, які автор вперше вводить до наукового обігу (підрозділ 1.2). Ці документи, як впливає зі змісту розділів, суттєво вплинули на авторські узагальнення, висновки та обґрунтування положень, що відзначаються науковою новизною.

3. На наш погляд, у підрозділі 4.1 не знайшло належного висвітлення ставлення православних кантоністів до концепції Київської церкви, яка викладена у вченні УГКЦ. Як наслідок, не з'ясовано перспективу об'єднання церков в Україні та вартісність цього проекту.

4. Безперечно, регіоном найбільшого впливу УГКЦ є західні області, а саме Львівська, Івано-Франківська і Тернопільська. Як побажання, порекомендуємо автору зацентувати більшу увагу на проблемі включення вчення цієї конфесії у суспільно-політичну сферу життя східних областей України, де греко-католики перебувають у меншості. Це б дозволило прослідкувати динаміку впливу Церкви на суспільно-політичні процеси у відповідних регіонах, міру її впливу на формування суспільної думки тощо.

5. Оскільки дисертант намагався ґрунтовно проаналізувати сутність партнерської моделі державно-церковних відносин, то він, безумовно, вийшов у своєму пошуку на проблему реституції церковного майна. На жаль, цей аспект не достатньо висвітлений у тексті роботи.

6. Текст роботи перевантажений цифровим, дрібним фактологічним матеріалом, цитатами. Дослідження значно виграло б, якби автор увів до структури роботи додатки, де розмістив би статистичний і фактографічний матеріал.

7. У роботі є також і деякі неточності при оформленні джерел.

Проте зазначені зауваження та побажання аж ніяк не зменшують значення дисертації В. Мороза, яка є завершеним і самостійним дослідженням, виконаним на належному теоретичному і методологічному рівні, відрізняється новизною у постановці й вирішенні актуальних дослідницьких проблем, теоретичним і практичним значенням, обґрунтованістю наукових положень. Дослідження відповідає паспортів спеціальності, пройшло належну апробацію на наукових та науково-практичних конференціях, його автор має достатню кількість публікацій.

Дисертаційна робота Мороза Володимира Романовича «Включення вчення УГКЦ у сферу суспільно-політичного життя України (1991 - перша половина 2014 рр.)» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р., № 567, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 09.00.11 — релігієзнавство.